

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI MUDOFAA VAZIRLIGI

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLYI VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

**FARG‘ONA DAVLAT UNIVERSITETI
HARBIY TA‘LIM FAKULTETI**

S.MAMAJONOV

HARBIY TARIX FANIDAN

**Oliy ta‘lim muassasasidagi harbiy ta‘lim fakultetlari
va o‘rta ta‘lim muassasalari uchun
DARSLIK**

Farg‘ona - 2021

UDK: 355/359+796.071.2

Farg‘ona davlat universiteti harbiy ta’lim fakulteti maxsus tayyorgarlik sikli katta o‘qituvchisi zaxiradagi podpolkovnik S.Mamajonov tomonidan «Harbiy tarix» dasturiga asosan o‘quv darsligiga qo‘shimchalar kiritildi va qayta ishlab chiqildi.

Mazkur darslik, 5111500-chaqiriqqacha harbiy ta’lim bakalavriyat yo‘nalishi talabalari uchun chaqiruvga qadar boshlang‘ich tayyorgarlik fanining «Harbiy tarix» bo‘limi bo‘yicha mashg‘ulotlarni tashkillashtirish va o‘tkazish shuningdek, talabalar tomonidan mustaqil ravishda o‘qib o‘rganish uchun mo‘ljallangan.

Ushbu darslikda, qadimgi davr harbiy san‘ati; o‘rta davr harbiy san‘ati bo‘yicha ma’lumotlar; yangi tarix davrida harbiy san‘atni rivojlanishi; O‘zbekiston Respublikasining mustaqil davlat maqomini olishi. O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining tashkil topishi.

S.H.Mamajonov «Farg‘ona davlat universiteti harbiy ta’lim fakulteti maxsus tayyorgarlik sikli»/ darslik. O‘R OO‘MTV.

Taqrizchilar:

Farg‘ona viloyati Farg‘ona shahar mudofaa ishlari bo‘limi boshlig‘i podpolkovnik T.Qobilov.

Farg‘ona davlat universiteti harbiy ta’lim fakulteti maxsus tayyorgarlik sikli boshlig‘i, podpolkovnik A.Mamadjanov.

Farg‘ona davlat universiteti o‘quv-uslubiy hayati yig‘ilishida (20__ yil «__» _____dagi ____-sonli bayonnoma) muhokama qilingan va tavsiya etilgan.

Farg‘ona davlat universiteti

KIRISH

“Hamma o‘z tarixini ulug‘laydi. Lekin bizning mamlakatimizdagidek boy tarix, bobolarimizdek buyuk allomalar hech qayerda yo‘q. Bu merosni chuqur o‘rganishimiz, xalqimizga, dunyoga yetkaza bilishimiz kerak.”

SH. MIRZIYOYEV

Ma‘lumki, vatan ozodligi uchun jonini ham, molini ham fido aylash, mardlik, jasoratlik va jangovorlikni namoyish etish, har bir kishining or-nomusi va muqaddas burchidir. Shu bois “vatanni sevish iymondandir”, degan ibora bejiz aytilmagan. Bizning ota-bobo va ajdodlarimiz bu naqlni yuragiga tukkan holda, vatanga sodiqlikni, mardlik, jasoratlik va jangovarlikni namoyish etib kelmoqda.

Har qaysi mamlakat, har bir xalq o‘zining uzoq va betakror tarixiga ega bo‘lganidek, O‘zbek xalqining tarixi ham boy va sermazmundir.

Tariximiz ildizlari necha-necha ming yillarga borib taqaladi. O‘zbekiston xalqining boy va qadimiy davlatchilik tajribasi bor. Hozirgi O‘zbekiston hududida dastlabki mustaqil davlat tuzilmalari miloddan avvalgi birinchi ming yillik boshlaridayoq paydo bo‘lib, qariyb uch ming yil davomida takomillashib borgani va dunyo davlatchiligi rivojida eng yuksak darajaga ko‘tarilgani jahonga ma‘lum.

“Tarix” so‘zi arabcha so‘z bo‘lib, “tadqiq etish”, “tekshirish”, “voqealar haqida aniq hikoya qilish” ma‘nolarini anglatadi. Tarix insonlar haqidagi, ularning uzoq o‘tmishdan bizgacha yetib kelgan hayotiy tajribasi haqidagi fandır.

Tarix fanini oldiga qo‘yilgan dolzarb masalalardan biri:

- yosh avlod ongida g‘oyaviy-siyosiy, nazariy-ilmiy dunyo qarashni shakllantirish, voqea va hodisalar tarixiy nuqtai-nazardan yondashadigan har tomonlama yetuk barkamol insonni tarbiyalash kerak;

- yoshlarimizni otashin harbiy-vatanparvarlik an‘analari ruhida tarbiyalashi;

- yoshlar fazilatleri: halollik va poklik, odillik va adolatlilik, insonparvarlik va baynalminalchilik ruhida tarbiyalash.

Yoshlarimiz fanni o‘qish va o‘rganishida O‘zbekiston jahon hamjamiyatini ajralmas tarkibiy qismi va bir bo‘lagi ekanligini tushunib oladilar.

Harbiy tarix fanining oldiga qo‘yilgan dolzarb masalalaridan biri esa:

Tarixiy faktlar asosida talabalarga qurol va qurolli to‘qnashuvlarni rivojlanishini asosiy bosqichlari to‘g‘risida bilim berishi. Konkret tarixiy masalalarda xalq ommasining va sarkardalarining jang olib borish san‘atini rivojlanishiga qo‘shgan hissalarini ko‘rsatish;

O‘zbekiston Qurolli Kuchlari tarixini o‘rganish;

Talabalarni vatanparvarlik va baynalminalchilik ruhida tarbiyalash, ularni o‘z Vataniga sadoqatlilik, O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlariga, jangovor quroli va harbiy san‘atiga ishonch, g‘alabaga intiluvchanlik tuyg‘ularini rivojlantirish.

I. QADIMGI VA O'RTA DAVR HARBIY SAN'ATI

1.1. Harbiy tarix fanining predmeti, maqsad va vazifalari

Harbiy tarix - bu, urushlarning mazmuni, sabablari, harakterlarini, ularni olib borish usul va vositalarini jamiyat hayotining ijtimoiy- iqtisodiy, siyosiy va moddiy-texnikaviy sharoitlari o'zgarishi bilan bog'liqlikda o'rganadigan fan.

«**Harbiy san'at va urushlar tarixi**» - insoniyat tarixining turli xil davrlaridagi urushlar va harbiy san'atning mazmuni va harakterini va ular rivojlanishining asosiy tendensiyalarini ochib beradi.

Davlatlararo, milliy va irqchilik to'qnashuvlarini hal etishda qurolning kuchi bosh argument bo'lib qoldi. Olimlarning ta'kidlashlaricha, oxirgi besh yarim ming yil ichida sayyoramizda 14 mingdan ortiq urushlar bo'lib o'tgan, ularda 4 milliarddan ortiq kishi halok bo'lgan. Faqat XX asrning birinchi yarmida bo'lib o'tgan ikkita jahon urushida 60 milliondan ortiq kishi qurbon bo'ldi, katta moddiy va ma'naviy boyliklar vayronaga aylandi.

Urushning ilmiy ta'rifi birinchi bo'lib nemis harbiy nazariyachisi Karl fon Klauzevits (1780-1831 y.) tomonidan berilgan. O'zining «Urush haqida» asarida, «Urush nafaqat siyosiy akt, balki siyosatning haqiqiy quroli hamdir, u siyosiy munosabatlarning davomi, bu munosabatlarni boshqa vositalar bilan olib borishdir»-deb yozgan edi u.

Urush - bu murakkab, o'ziga xos ijtimoiy-iqtisodiy hodisadir; davlatlar va xalqlar o'rtasidagi munosabatlarning to'satdan o'zgarishi bilan bog'liq murakkab holat hamda siyosiy, iqtisodiy va boshqa maqsadlarga erishish uchun rejalashtirilgan va tashkillashtirilgan qurolli kuch vositalarini qo'llashga o'tishdir.

Siyosat davlatni urushga tayyorlashning yo'nalishi va harakteriga, ittifoqchilar urushlari ishtirokiga ta'sir ko'rsatadi, maqsadlarni aniqlaydi, urushning boshlanishini nazorat qiladi va uning borishini diqqat bilan kuzatadi va strategiya orqali qurolli kurashning shakllari va usullariga, ularni harbiy-siyosiy mohiyatga bo'ysundirgan holda ta'sir ko'rsatadi. Urush davrida siyosiy va harbiy faoliyatning mustahkam yakdilligi, odatda davlat siyosiy raxbariyatining oliy harbiy raxbariyatini ham gavdalanitirishida o'z mazmunini topadi.

Hozirgi zamonda urushlar jahon, yirik masshtabli, mintaqaviy va mahalliy urushlarga bo'linadi. Tarix insoniyat hayotining turli davrlarida davlatlar o'rtasida bo'lib o'tgan ko'plab urushlarni biladi va bu yerda u yoki bu davlat ichida ijtimoiy va siyosiy kuchlar o'rtasida bo'lib o'tgan urushlar haqida eslamasdan bo'lmaydi. Bunday urushlar fuqarolar urushi deb ataladi.

Urushlar va harbiy san'at tarixida urushlar va voqealarning ketma-ket sodir bo'lishiga asoslangan barcha aniqliklar yoritiladi, ya'ni urushlarning maqsadlari va harakterlari, kuchlar va tomonlar rejalari ochib beriladi, kompaniyalar, operatsiyalar, janglar tahlil qilinadi. Unda siyosiy, iqtisodiy va harbiy yakunlar yoritilib, g'alabalar va mag'lubiyatlar sabablari ochib beriladi, urushlarning jamiyat taraqqiyotiga ta'siri aniqlanadi va nihoyat urushlar tajribalaridan kerakli xulosalar va ta'lim chiqarib olinadi.

Harbiy san'at-harbiy harakatlarni tayyorlash va ularni quruqlikda, havoda va dengizda olib borish nazariyasi va amaliyotidir.

Harbiy san'at o'z ichiga strategiyani, operativ san'at va taktikani oladi. «Harbiy san'at» tushunchasi bir muncha tor ma'noda ham qo'llanib, u kam kuchlar va dushmanga nisbatan kam talofatlar bilan g'alabaga erishishni ta'minlovchi harbiy boshliq, sarkardaning yuqori darajadagi mahoratini ifodalaydi. Bu yerda so'z mohirona o'tkazilgan operatsiyalar, janglar, to'qnashuvlarda jang qilayotgan tomonlardan birining harbiy san'at ustunligini qanday namoyish etganligi xususida bormoqda.

Sarkardaning harbiy san'ati ma'lum tarixiy sharoitda, yuzaga kelgan murakkab vaziyatda o'z kuch va vositalarini yuqori samaradorlik bilan ishga solishida namoyon bo'ladi. Xususan Amir Temurning buyuk harbiy san'ati uning ko'plab yurishlarida, janglarida va kuchli dushman hisoblangan To'xtamish, Sulton Boyazidlarning ustidan qozonilgan g'alabalarida ko'rinadi.

Urushlar va harbiy san'at tarixi, u yoki bu harbiy-tarixiy voqealar qaysi shaklda kechgan va ularning oqibatiga nimalar ta'sir o'tkazgan, degan savollarga javob beradi. Bu fanning o'z oldiga qo'ygan vazifasi orttirilgan tajribalarni umumlashtirish, ularning rivojlanishini odilona mantiqda ko'rsatib berishdir.

Urushlar va harbiy san'atning rivojlanishi, urushlarning borishi va taqdiri - g'alabalar va mag'lubiyatlarda namoyon bo'ladigan o'zining va faqat o'ziga tegishli xususiyatlarga, qonuniyatlarga egadir. Bu qonuniyatlarni ochib berish ma'lum amaliy ahamiyatga ega. O'tmish tajribalarini hisobga olish, hozirgi zamon urushlarini anglash va kelajakda urushlar oqibatlarini ko'ra bilish, ma'lum bir sharoitlarda harbiy faoliyatni mazmuni va yo'nalishini aniqlash uchun kerak. Tarix bir xil aniqlikda takrorlanmaydi: hech bir zamonaviy harbiy voqea, o'tmishda bo'lib o'tgan voqealarga o'xshamaydi. Lekin shunga qaramasdan u yoki bu vaziyatlarning takrorlanishi bo'lib turadiki, biz ulardan amaliyotda qo'llash uchun kerakli ta'limni ajratib olishimiz kerak.

Tarixiy tajribalarning ko'rsatishicha, urushlar boshqa ijtimoiy hodisalar singari o'z-o'zidan sodir bo'lmaydi, aksincha ular jamiyat hayotining har xil bosqichlarida bo'ladigan o'zgarishlar bilan bog'liq holda yuzaga chiqadi. Urushlar, operatsiyalar va janglarni tayyorlash va olib borish usullari va shakllari uzluksiz o'zgarib va murakkablashib boradi, qurolli kurash olib borishning keng ko'lamliligi oshib boradi. Bu o'zgarishlarning moddiy va ijtimoiy omillarini va rivojlanishining asosiy tendensiyalarini aniqlash katta ahamiyatga egadir, chunki ular harbiy ishning keyingi takomillanish yo'nalishlarini oldindan ko'rib bilish imkoniyatini beradi. Bunday omillarga iqtisodiy sharoitlarni, yangi qurol-yarog' va jangovar texnika namunalarini va jang olib borayotgan tomonlarning odamlar zaxiralarini yaratishlarini kiritish mumkin. Shu munosabat bilan, turli davrlarda harbiy san'at rivojlanishining mazmunini tashkil etuvchi jangovar harakatlarning yangi usullari va shakllari vujudga keladi.

Harbiy san'atda qurolli kurashning yangi usullari va shakllarini hamma davlatlar armiyalari bir vaqtda o'zlashtira olmaydi. Misol uchun, g'ildirakli dala artilleriyasining birinchi namunalari ancha oldin yaratilganligiga qaramasdan u jangda faqatgina XVIII asrning o'rtalarida o'z ahamiyatiga ega bo'ldi. XVIII asr